

א

החל בשנות השמונים למאה שעברה. עמדה הספרות העברית החדשה בסימן של יחס אוהד לתנועת החסידות, בניגוד חריף לעמדת קודמתה, ספרות ההשכלה. אהדה זו לא היתה בלתי מסוייגת, ולא מעטות היו הגעמות הביקורתיות, אך בכל זאת יוצרים כפרץ, ברדיצ'בסקי, יהודה שטיינברג ואחרים, גישתם היתה בדרך כלל משבחת את החסידות ומגדלת ומרוממת את תרומתה לחייו של העם. לפיכך אנו מוצאים ביצירתם הבלטה של היסודות ה„חיוביים“, ה„ארציים“ שבחסידות — אהבת ישראל, שמחה בעבודת אלהים ובדרך־ארץ, יחס חיובי לטבע, שבח לאמונה תמימה ולעם הארץ, וכיוצא באלה. לא נדון בשאלה, באיזו מידה משקפת בבואתה של החסידות בספרות העברית החדשה את דמותה האמיתית, ההיסטורית, של החסידות; עניין הוא לחקירה מדוקדקת מיוחדת. ואולם עצם היחס האוהד אל החסידות וטיפוח הערכים האנושיים החיוביים הגלומים בתנועה, העמידו את היוצרים העבריים בפני בעייה קשה, שסיפורו של זמן שניאור „הגאון והרב“ נועד לתת לה פתרון.

תיאור החסידות בדמות תנועה אידיאלית לא יכול היה לטשטש את העובדה, שרבים וטובים בין שלומי אמוני ישראל לחמו בחסידות מלחמה תקיפה שלא ידעה מעצורים. כל הבא לתאר את החסידות כדוגלת באהבת ישראל, בשמחה, באמונה תמימה וכדומה — ובאלו בלבד — מעמיד ממילא את המוני המתנגדים לחסידות במחנה של שונאי ישראל, בזים לעמי הארצות, שונאי הטבע ושקרעים בקדרות. גדולי התורה — ובראשם הגאון מווילנה, שהעניק את חסותו לחרמות החריפים ביותר נגד החסידות — נעשים איפוא מעין „עוכרי ישראל“, אנשים שלא טרחו להבין את אופייה האמיתי של החסידות, שהעלילו עליה עלילות חסרות יסוד והביאו לפירוד ולשנאה בעדת ישראל.

בעייה זו חש כבר ראש מתנגדיה של החסידות בספרות ההשכלה, יוסף פרל, אשר בסוף ספרו השני נגד החסידות הוא מוצא את האנטי־תיזה לכל הפסול בעיניו בחסידות בחברת האיכרים היהודיים בחצי־האי קרים, וגיבורו האהוד, ר' יעקב דוד, מצוייר בתור תלמידו של ר' אליהו, הגאון מווילנה (בוזן צדיק, איגרת ל"ג). משמע, למרות העובדה שמפעלו המשכילי של יוסף פרל מכון היה נגד העולם היהודי המסורתי השמרני בכללו, מצא פרל בני־ברית במתנגדים, שבוודאי שללו חידושיו של פרל לא פחות מאשר החסידים, משום השנאה העמוקה המשותפת ל„כת“. פרל נוכח לדעת, מכוח התפתחות סיפורו, שאין כל אפשרות לעמוד בעמדת „צד שלישי“ במחלוקת הגדולה שבין חסידים ומתנגדים; אף מי שמרוחק משני הצדדים, היים להעדיף צד אחד על משנהו ולטשטש את הניגודים שבינו לבין הצד השנוא־פחות במחלוקת זו.

אהדתה של הספרות החדשה לחסידות לא נבעה, לרוב, מתוך התנגדות ל„מתנגדים“; להיפך: ביסודה של אהדה זו מונחים הגעגועים לעולם היהודי השוקע, געגועים המתגברים במאה העשרים ככל שאבדנו של עולם זה נעשה ברור יותר ואכזרי יותר. געגועים אלה אינם מבחינים בין חסידים ומתנגדים, המייצגים במשותף את הגוונים השונים בעולם המסורתי היהודית. כתוצאה מכך אין האהדה לחסידות מחייבת את הסופר העברי לנקוט יחס של איבה למתנגדים. הסופר העברי משתדל להשתחרר מן החובה שההיסטוריה מטילה עליו להרשיע את המתנגד בשעה שהוא מצדיק את החסיד, שכן הצדקתו את החסיד אינה נובעת מהתנגדותו למתנגד.

הדרך, בה הלכו רוב היוצרים בתחום זה, היתה דרך ההתעלמות הגמורה מן המחלוקת, או לפחות, הסתרת חריפותה ומידתה של מחלוקת זו. הקלה עליהם העובדה, שבתחומים רבים שלטה החסידות שלטון ללא עוררים, ובחבלי ארץ שלמים במזרח של פולין ורוסיה קשה היה למצוא עקבות ממשיים לקיומם של המתנגדים. יכול היה היוצר לתאר עולם יהודי מסורתי שכולו חסידי ואינו קרוע על־ידי המחלוקת. במידה שהתייחסו למתנגדים, היה יחסם כאל ספקנים בוודים, אשר בשעה שנתגלה לפנייהם עולמה של החסידות כמות שהוא, מיד חזרו בהם ונעשו חסידים גלהבים.

יפה היתה דרך זו לספרות העברית בסוף המאה הי"ט ובראשית המאה הנוכחית. ואולם משעה שהדרישה לריאליזם נתגברה בספרות, ובשעה שהנאמנות לאמת ההיסטורית העובדתית נעשתה כוח ניכר יותר בעולמם של הסופרים העבריים. לא היה עוד די בכך. בסופו של דבר

היה על הספרות העברית להשיב על השאלה: הגאון מווילנה — מי היה, רשע, עוכר ישראל, מפלג האומה, או אחד מגדולי הרוח שקמו לעמנו? כל המשבח את החסידות פוסל ממילא את הגאון שלחם נגדה. זלמן שניאור הוא היחיד בספרותנו עד היום אשר העז להתמודד עם שאלה זו בכל עצמתה ובכל חריפותה, ללא טשטוש וללא סילוף העובדות ההיסטוריות, והעזה זו היא המקנה עניין ועומק לסיפורו „הגאון והרב“.

ב

עמדתו האישית של זלמן שניאור במחלוקת בין החסידים והמתנגדים היא עמדה ברורה וחד־משמעית. זלמן שניאור הוא נצר לגזע של שניאור זלמן מלאדי, מייסד חב"ד. הוא בן למסורת חב"ד, שאינה יכולה לשכוח את המעמד ההיסטורי, בשעה שהתדפקו ר' שניאור זלמן ומורו, ר' מנחם מוויטבסק, על דלתו של הגאון מווילנה, והלה סירב לפתוח את הדלת ולשמר את דברם. עולמו של זלמן שניאור הוא עולם חסידי מובהק, שאליו נושא המשורר רגשות געגועים עזים, אותם ביטא בבירור ב„אנשי שקלוב“ וב„פנדרי הגיבור“.

בשעה שניגש זלמן שניאור לצייר את דמותו של ר' אליהו הגאון, לא ניגש לעשות זאת מתוך אהדה והערצה שרכש בצעירותו מהעולם הסובב אותו כלפי הגאון הישיש. עולמו הרוחני הוא עולם, שהתנגד לגאון ולא שכח את חטאיו הגדולים בחרמות נגד החסידים; שניאור לא שכח את חלקם של אנשי הגאון בהלשנות על ר' שניאור זלמן. המניע לנסיונו של זלמן שניאור לצייר דמות זו הוא מניע ספרותי חדש, ולא מניע חסידי. שניאור מתכוון בנסיונו זה לחקור מתוך אהדה את אישיותו של הגאון מווילנה ומבטא את הנטייה הכללית בספרות העברית שבשני הדורות האחרונים להדגיש את אחדותו של העם בהווה ובעבר ולטשטש את הדברים אשר פילגוהו למחנות עוינים. היחס הנוסטאלגי לעבר היהודי הכלה ונהרס משכיח את היסודות הנבדלים ומדגיש את המאחד והמשותף להיסטוריה היהודית בכללה. תחושת הסכנה המאיימת על היהדות בכללה, שזלמן שניאור נחן לה ביטוי מעוצם בשירו „ימי הבינים באים“, מחייבת אחדותם של היסודות הנבדלים באומה; דורשת מהסופר להבליט את מעלותיהם של כל המחנות היריבים ולא להדגיש את המפריד ביניהם. לכן, בעוד לבו של שניאור לעולם החסידות, ובמיוחד לרב, ר' שניאור זלמן, ניסה המשורר בכנות רבה להציג דמות אמיתית מבחינה היסטורית ודגולה מבחינה אנושית, — את ר' אליהו הגאון מווילנה.

אין פירושו של דבר שזלמן שניאור נעשה לחסידו של הגאון. בפרק האחרון, המסכם, של „עליית אליהו“, החלק המוקדש לגאון בספר בן שני החלקים (השני מתאר את מאסרו השני של שניאור זלמן), מתאר שניאור את הגאון, הקורא בעצב ובלב שבור את תיאור סבלותיהם של האנוסים היהודיים בציפורני האינקוויזיציה, ובה בשעה, אומר שניאור, „על לבו הטהור, הצרוף ביסוריהם של ישראל, לא עלה אף צל של חשד, ששני שליחים כשרים אלה שמינה לפני שעה קלה לחזור על קהילות ליטה ורייסין, עם הגויל של אגרת החרם, דומים... להבדיל באלף הבדלות, ואף על פי כן דומים הם לאותן איגרות הרדיפה והנגישות שהיתה החקירה הארגונית וזו של קשטיליה משגרות אחרי האנוסים הבורחים; שגם את הללו חיפשו ורדפו על מיני עבירות, שאין הן עבירות כלל, אפילו לפי מצוות אדוקים בקתולים“ (עמ' 147).

והמשורר ממשיך ומפתח את ההשוואה בין רדיפות האינקוויזיציה לבין רדיפתם של המתנגדים את החסידים. דבריו המתארים את תמימותו של הגאון, „לבו הטהור, הצרוף ביסוריהם של ישראל“, ולאחר מכן „בעל הרחמים הזקן“ וכיוצא באלה, מקבלים משמעות אירונית לאור השוואה חריפה זו. אולם זוהי אירוניה עדינה, שאינה באה לערער על העובדה המתוארת; אין שניאור מטיל ספק בטהרת לבו של הגאון. מלגלג הוא בכאב על תמימותו, שמבין הוא את ההיסטוריה, אך אינו תופס את משמעותם של מעשיו שלו. ההערצה לגאון, האמונה בטהרתה של אישיותו, אינם נעלמים אף בשעה שהמשורר מותח ביקורת חריפה ועוקצת על מעשיו.

ג

החומר ששימש את זלמן שניאור בחיבור ספרו, היה ברובו הגדול חומר היסטורי עובדתי. הוא אסף את תיאורי אישיותו, אורח חייו ודיעותיו של הגאון, וערך בעזרתם סיפור־מעשה

שוטף בלי שהוסיף הרבה מדמיונו על העובדות. גם בחלק השני, המתאר את מעצרו של ר' שניאור זלמן, השתמש במסורות ההיסטוריות של חב"ד ולא הבלית את הנסים והנפלאות, שקשרו חסידי חב"ד במסורות אלה. את הסיפור כמות שהוא, בכלליו וברוב פרטיו, קיבל שניאור מן המוכן, מן המסורת ההיסטורית. חלקו של המשורר בספר הוא בעריכה הסיפורית של הדברים, ובעיקר — בתיאור.

שניאור משתמש בספר זה, יותר מאשר ביתר סיפוריו, במידה גדושה של תיאורים ותארים, מאחר שהם אמצעי הביטוי העיקריים לתחושותיו ולדיעותיו (בעוד שב"פנדרי" הוא גם יוצר הסיפור עצמו). באמצעותם של תיאורים ותארים אלה יכול היה שניאור לגבור על הבעיה הניצבת בפניו, לפתור את הסתירה, שלכאורה אין לה פתרון, בין הנאמנות לרב לבין ההערצה לגאון, בלי לפגוע באחת מהן.

הסיטואציה המרכזית ב"עליית אליהו" היא הפגישה בין הגאון מווילנה לבין ר' אביגדור מפנינסק, פגישה שבעקבותיה שלח הגאון איגרת-חרם חדשה, חריפה מקודמותיה, נגד החסידות. לפי תיאורו של שניאור יזם ר' אביגדור את הפגישה במגמה לעורר את הגאון שילשין בפני שלטונות רוסיה על החסידות. הגאון מסרב להתפתות להצעה מגוונה זו, אבל הוא נתפס לדברי הגנאי הרבים על החסידות, שמביא לפניו ר' אביגדור.

תיאורם של שני אישים אלה, הגאון ור' אביגדור, הוא המכשיר העיקרי בידי זלמן שניאור כדי להביע את עמדתו ביחס למחלוקת שבין החסידים והמתנגדים; הוא גם הדרך בה הוא מצליח לשמור על נאמנותו הסותרת עצמה הן לגאון והן לרב. הנה כיצד מתאר שניאור את מראה פניו של ר' אביגדור כשנכנס לחדרו של הגאון:

גם פרצוף הפנים של האורח לא היה פרצוף רגיל. מאדם היה כשל זולל, עם כתמי תכלת גדיים בצדי החוטם הנפוח וברקות הנפולות. וזה הזקן הנחושטני, הורוע זעיר פה זעיר שם חוטים לבנים, משונה היה אף הוא. צר וארוך כשל תיש ענק, עם קצוות שונות בגוונן. מגון הקנמון המיובש עד חום וצהבהב, כשל כרכום ואניצי פשתן. ורדוד היה זקן זה, על הלחיים השמוטות, כציציות של משערת בלה. ונראה, בשל כך, כפיאות נכריות של מוקיון, שנדבקו בחפזון מאחורי הקלעים של קרקס... כן נראו גם העינים הצרות ודלוחות במקצת. מעוקמות היו שלא כרגיל, לצדי הרקות, ומשובצות בתוך חלבונים אדמדמים, שטבועה בהם מתיחות מתמידה, לילות אי-שינה של חורש מזימות. דומה, מחייכות הן חיוך מתוק, ובה בשעה — אורבות הן דרך פיול חשדני ותופסות כל תנועה ועקימת שפתים הבאה מן החוץ; כמי שחושש תמיד, אם חולקים לו כבוד כראוי לו ואם לא, על מנת שידע — כמה עליו להחזיר בה במידה, לבלתי הוסף, חלילה, ולבלתי גרוע כחוט השערה... (עמ' 96).

אדם זה, ששניאור טרם הציגו לפניו באמצעות דבריו או תולדותיו, מצויר כבר ציור ריאליסטי לכאורה, אך דובקים בו התארים "זולל", "תיש ענק", "מוקיון", "חורש מזימות" וכיוצא בהם. שניאור משתמש בבירור בתיאור גופני, כדי להמחיש את יחסו לאישיותו של ר' אביגדור ולרעיונותיו. תיאור דמותו הגופנית של הגאון, החוזר פעמים רבות בספר, אינו כולל דימויים מסוג זה מכל וכל.

שניאור מאריך בתיאור תולדותיו של ר' אביגדור, אשר הביא לגירושו של ר' לוי-יצחק מברדיצ'ב מפנינסק; בעזרת הרשות נתמנה הוא עצמו לרבה של פנינסק, למרות רצון תושביה, ועתה קמים בני הקהילה נגדו, הוא מבקש, באמצעות המלשינות על החסידים, לחסות בצילו של הגאון, מתוך תקווה שקרבתו לגאון תחזק את כסאו הרעוע בעירו. בהרחבה מתאר המשורר כיצד עומד הגאון על אפיו של איש זה, והבחילה שמעוררת בלבו של הגאון העדין אישיות גסה זו. הדרך העיקרית להבעת היחס נשארה, כאמור, בכל התיאור — הדימויים והציורים מציגים את דמותו החיצונית והפנימית של ר' אביגדור. למשל, דרך דיבורו:

...ובלי להמתין עד שישאלהו, התחיל מפליג בדברים ומדורר אותם כקטניות שהתליעו — לתוך פה. וכדרכו בהתגדרות משלשל היה מלות לשון הקודש עם לשון פולנית, מססוך ביטויים רוסיים בעילגי אשכנזית, מחליף שין בסמך וסמך בשין. והכל משוח בשמן החנופה וממתק בנופת צופים של יראת שמים (עמ' 101).

לאחר הקדמה זו לא יוכל הקורא להתייחס אל דבריו של ר' אביגדור יחס אובייקטיבי, שכן כבר תוארו הדברים על-ידי המשורר כקטניות שהתליעו המדורדרות אל תוך פה. תגובתו של הגאון היא כתגובת הקורא:

הגר"א, שלא היה רגיל בקולות בני אדם ובדיבור מפוץ ותאותני כזה — לא כל שכן, נתעה מתוך חולשה למשמע שפע גס שכזה של דיבורים ומזורי מלים, ששופע עליו יהודי בעל זקן תיש ענקי אחד, עם עינים בולטות ומלאות גידי דם (עמ' 103).

בתיאוריו ובדימויו יוצר שניאור הקבלה ניגודית בין הגאון לבין ר' אביגדור. למשל, על ידיו של ר' אביגדור הוא אומר:

ובנריות שאינה מצויה, שאי אפשר היה בשום פנים ליחס מראש לאותן אצבעות בשרניות, הזרועות בהרות קיץ גדולות כפשפשים, התחיל מדפדף ונובר... החוה בצפורן רחבה ומכורסמת של אצבעו וקרא בהתנפחות עשויה (104—105).

וכנגד זה: עמד (הגאון) ושיסע אותו בתנועה עדינה, אך קפדנית, של ידו המקומטת, שקופת האצבעות (103). הקבלות כאלה מצויות בתיאור לגבי הבעתם של השניים, דרך ישיבתם ודרך קימתם, עיניהם וכדומה.

יחסו האוהד של שניאור לגאון בא לידי ביטוי בהנגדה זו, המציגה שני אנשים, שההיסטוריה העמידה אותם בצד אחד של המתרס, בראש מחנה המתנגדים, כאילו בעמדות מנוגדות. הגאון הוא המתמיד התמים, המקדיש את כל כוחו לתורה, ומאמין שהוא מגן על טהרתה. ר' אביגדור הוא חורש מזימות, שרק טובת עצמו לנגד עיניו, והוא המסית והמלבה את המחלוקת.

שניאור חוזר ומתאר את ר' אביגדור גם בחלק השני של ספרו, „חזון הרב שניאורסון“, בתור מי שהאליל על ר' שניאור זלמן כי מעות ארץ ישראל הנאספות בעידודו מהוות עזרה לתורפים ובגידה במלכות רוסיה. באותה דרך בה תיאר את ר' אביגדור, תיאר שניאור — את דמותו של אברהם־פרץ, המתנגד שעצר את ר' שניאור זלמן לאחר שחירונו מכלא הקיסר וניסה לאלצו לחתום על הסתייגותו מדיעותיו החסידיות. אותה מידה של תיעוב רוחש שניאור לשני אנשים אלה בשני הפרקים העיקריים של ספרו. מתוך הנגדת דמותו של הגאון אל דמויות השניים נעשית דמותו של הגאון, למרות הוזהות הרעיונית וזהות היחס לחסידות, לדמות אוהדה ומכובדת.

ד

נסיובו של שניאור לצייר את הגאון בצבעים אוהדים, הוא שהביאו לסטייה הכוללת בספר מדמותו ההיסטורית של הגאון. השיחה הארוכה בין הגאון לבין ר' אביגדור נסבה על הספר „צוואת הריב"ש“, הילקוט הקטן של דברי חסידות המיוחס לבעל־שם־טוב, אשר ר' אביגדור מנסה להשתמש בו כדי לעורר את חמתו של הגאון על החסידות. ר' אביגדור מביא קטעים אחדים מן הספר, שיש בהם הסתייגות מדרך לימוד התורה כדרך דתית יחידה, ומשתדל להטעיםם כאילו מכוונים היו באופן אישי נגד הגאון, זלול בדרך חייו ובדרך עבודת האל הנקוטה בידו. הגאון מקשיב לדברים, נפגע מהם, אך שותק. לפי תיאורו של שניאור הצליחה תכניתו של ר' אביגדור רק בשעה שציטט מצוואת הריב"ש מאמר בעניין האימאנציה האלהית, „לית אתר פנוי מיניה" (עמ' 107). מאמר זה, שמקורו בזהר, החוזר הרבה בספרות החסידית, (משל המחיצות של הבעש"ט), מעוררת רושם רב בחדרו של הגאון, ובלשונו של שניאור וכאילו נשבה פתאום רוח של פנתאיות, זו שיחוסה והשפעתה יונקים ממעינות הקבלה העתיקה, מתורת שפינוזה ותלמידיו, מן המקובלים החדשים בצפת.

בסיכום אפיוודה זו מספר שניאור:

ר' אביגדור הפסיק והציץ באלכסון. המ... המתמיד הזקן נמשך ברשת. פניו הקפדניים חשכו עתה ביותר. גבות עיניו הלבנות נזקרו כחצים. שפתיו המלאות משהו נתהדקו לרצועה צרה אחת. שניאור משתדל, איפוא, ללמדנו, שהגאון כבש כעסו כל עוד נסבו דברי ה„צוואה" על אישיותו ודרכו שלו, ואולם בשעה שמצא פגיעה באלהיו, תיאור אלילי של הקדוש־ברוך־הוא, אז, לשם שמים, נתעורר למלחמה. הגאון. כאילו מוחל על כבודו שלו, אך רואה עצמו מחוייב לצאת למלחמה לשם כבוד בוראו.

המור שדבר הוא, ששניאור התעלם מן העובדה שהגאון מקובל מובהק היה, מגדולי המקובלים בדורו, בקי היטב בכל חזריה של הקבלה, אשר כתב אף ספרי קבלה בדרך קבלת האר"י. ודאי, לא כל ניסוחיהם של החסידים בענייני קבלה נראו לו כנכונים, אך עיקריה משותפים היו לו ולהם. בענייני קבלה כמעט ולא היה סלע מחלוקת בין חסידים למתנגדים. הדובר כאן אינו שניאור האמון על ברכי החסידות, אלא שניאור האמון על ברכי ספרות ההשכלה, שהקבלה בכללה מאוסה בעיניו. ואולם עיקרו של דבר הוא, ששניאור ניסה כאן לטהר את מניעיו של הגאון במלחמתו נגד החסידות מכל טרוניה אישית ולהעמידה כמלחמה טהורה. ולו גם מיוסדת על טעות. משום כך אין שניאור מבליט כלל את רעיונותיו הקבליים של ר' שניאור זלמן, שהם, ככלות הכול, היוו יסוד תורתו.

ה

מהו, איפוא, הפתרון שמציע שניאור לבעייה, לבעיית השמירה על אהבת החסידות בלי להפוך את המתנגדים לשונאי־ישראל חינם? תיאוריהם של ר' אביגדור ור' אברהם פרץ בספר מבטאים את גישת־פתרונו: לא שנאת החסידות ולא שנאת המתנגדות, אלא שנאת המחלוקת. ר' אביגדור ור' אברהם־פרץ מייצגים את דמותו הקטנונית, הקנטרנית, שפלת הקומה מבחינה רוחנית, המאוסה ממבחינה חיצונית ופנימית, של המלשין, המחרחר ריב, המבקש טובת הנאה לעצמו מסבלותיהם של אחרים, הדג דגים במים עכורים. שניאור כאילו בא לומר, כי אלמלא נמצאו אנשים כאלה, שניסו לבנות בניין עצמם מחורבנו של הכלל, לא היתה המחלוקת מגיעה למה שהגיעה, לא היתה מביאה לכלל החרמה הדדית של קהילות ולכלל הלשנה בפני ערכאות של גויים על גדולי ישראל. בעלי המחלוקת כר' אביגדור ור' אברהם פרץ הם המפתים, המסיתים והמחבלים; אנשים כר' אליהו נפלו ברשתם, בגלל תמימותם הטהורה. שניאור מנסה — בלי לחפות על טעויותיו של הגאון — להבדיל בין יהודים דגולים בעלי שאר־רוח, שלא הם יצרו את המחלוקת, לבין המסיתים, שדמותם מאוּסה ומעוררת בחילה. גודש הדימויים השליליים לגבי ר' אביגדור (גודש הגורם אולי לכך ששניאור יחטיא במידה מסוימת את מטרותו) מבטא את כאבו של שניאור על המחלוקת ואת הכרתו שמיותרת היתה ולא מועילה לשום צד ופוגעת במעמדו ובעתידו של העם כולו. לא חסידים ומתנגדים עמדו כאן זה מול זה, אומר שניאור, אלא יש־יִדרֵךְ וגדולי־רוח מצד אחד (אף הם נבדלו דרכיהם בפרטים קטנים), ומשטינים ומלשינים מצד שני; מכל מקום, במתכונת זו מחלק הוא את גיבוריו.

דרך זו שנוקט שניאור מבטאת נטיה גוברת בשני הדורות האחרונים, הן בספרות והן בתחומים אחרים, להכריע בכל מחלוקת שבעבר בנוסח „אלה ואלה דברי אלהים חיים” ולכוון את החיצים כנגד מי שעורר והחריף את המחלוקת. רק בדרך זו ניתן לשמר את ההערצה והכבוד, את הגעגועים ואת הנוסטאלגיה, לעבר היהודי בשלימותו, בלי לתמוך באחד מן הצדדים היריבים. בדרך זו, למשל, הלך גם המשורר שמשון מלצר בשירו על הסבא, ר' ליב משפולי, יריבו המושבע של ר' נחמן, „הקוזאצ'וק של הסבא משפולי”, בו משלים מלצר בין שני היריבים.

ההיסטוריון רשאי לפקפק אם אמנם פירוש זה — קטנות־מוחין וקנטרנות של קצת מסיתים — דיו להסביר מחלוקות חריפות אלה, אך פניה של הספרות לאחדות ישראל בעבר ובהווה, ו„הגאון והרב” של שניאור הוא אחד הנסיגות הבולטים בתחומי הספרות להשכין שלום בין יריבים־שבעבר.

יצחק עקביהו / כרוניקה קטנה של ספרי שירה

Sometimes it is hard to criticize, one
wants only to chronicle.

(Randall Jarrell)

שירים — אנשים העולים לפעמים בחמתם וברגישותם ובחוש המוסרי שלהם על רבים מן המשוררים — נוטים אנו לראות במוזה כעין פייה, האומרת למשורר המקופח ע"י שאר אֱלוֹת־הגורל: „אל תתעצב אל לבך. סוף־סוף, אתה היחידי המסוגל לכתוב שירים”. רק לב אבן יהיה מוכן לשפוט משוררים כאלה על מה שהם עשו, או מוטב, על מה שנעשה להם; כי מעולם לא עשו דבר — הם סבלו את שירתם בחוסר־יישע, כפי שסבלו את יתר סבלותיהם. שירתם אינה חיקויי החד יים, אלא עצם החיים: מעבר לטוב, מעבר

על ספרי שירה גרועים אומר המבקר האמרי־קני ג'רל: „קשי חייהם ותיסכול שאיפותיהם של בני־אדם מתבטאים בספרים אלה באופן בלתי־אמצעי ובאופן נוגע אל הלב יותר משבוטאו אי־פעם ביצירה אמנותית כלשהי. דומה, כאילו שלחו אליך המחברים הללו את איבריהם העקורים מגופם, ועליהם משורבט בשפתון אדום, זהו שיר”. בושה מכסה אותנו — לא בגינם או בגין חרוזיהם, אלא בגין השירה... ואי־אפשר לנו להשלים עם העובדה, שכל כך קשה הוא לכתוב שירים... בקראנו את שכתבו אנשים, שאינם יכולים לכתוב